

ЧУЧКО С. В.,ад'юнкт кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.2.32>**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ
ПРИ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ ІНТЕРНЕТ**

Наукова стаття присвячена дослідженню деяких аспектів розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет. Розглядається сутність та форми використання спеціальних знань під час розслідування визначеної категорії кримінально караних діянь.

Акцентується увага на тому, що під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій в уповноважених осіб (слідчого, дізнавача, прокурора) може виникнути потреба у з'ясуванні окремих обставин, які викликають необхідність у наявності спеціальних знань. Зокрема, вчинення шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет в Україні характеризується багатьма аспектами, які вимагають володіння вказаними знаннями.

Автор підтримує позицію науковців, які спеціальні знання визначають як незагальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст чи експерт з метою допомоги слідчому чи суду у з'ясуванні обставин справи або надання висновків з питань, для вирішення яких потрібне їх використання.

Зазначено, що у працівників правоохоронних органів, які уповноважені розслідувати шахрайств при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет, є можливість використання різних форм спеціальних знань. Серед основних форм використання спеціальних знань виокремлено наступні: а) безпосереднє використання уповноваженою особою спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; б) призначення судових експертиз; в) залучення спеціаліста до проведення окремих процесуальних дій.

З'ясовано, що найбільш складною для організації проведення серед зазначених форм є залучення спеціаліста до проведення окремих процесуальних дій. Аналіз матеріалів опитування респондентів, які мали відношення до розслідування шахрайств при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет, участь спеціаліста в проведенні СРД та інших процесуальних дій є найбільш поширеною під час проведення: обшуку, огляду документів, допиту, тимчасового доступу до речей та документів, експертиз.

Ключові слова: спеціальні знання, шахрайство, кримінальні правопорушення, розслідування, спеціаліст, слідчі (розшукові) дії, експертиза, купівля-продаж товарів через мережу Інтернет.

Chuchko S. V. Use of special knowledge in the investigation of fraud in the sale of goods over the Internet

The scientific article is devoted to the study of some aspects of the investigation of fraud in the sale of goods over the Internet. The essence and forms of use of special



knowledge during the investigation of a certain category of criminally punishable acts are considered.

Emphasis is placed on the fact that during the investigation (search) and other procedural actions of authorized persons (investigator, investigator, and prosecutor) may need to clarify certain circumstances that necessitate the availability of special knowledge. In particular, committing fraud in the sale of goods via the Internet in Ukraine is characterized by many aspects that require possession of this knowledge.

The author supports the position of scholars who define special knowledge as unknown in judicial proceedings scientific, technical and practical knowledge acquired as a result of professional training or work in a particular specialty by a person involved as a specialist or expert to assist the investigator or court in clarifying the circumstances of the case or providing conclusions on issues that require their use.

It is noted that law enforcement officers, who are authorized to investigate fraud in the purchase and sale of goods via the Internet, have the opportunity to use various forms of special knowledge. Among the main forms of use of special knowledge are the following: a) direct use by the authorized person of special knowledge during the conduct of certain investigative (investigative), covert investigative (investigative) and other procedural actions; b) appointment of forensic examinations; c) involvement of a specialist in carrying out certain procedural actions.

It was found that the most difficult to organize among these forms is to involve a specialist in certain procedural actions. Analysis of survey materials of respondents involved in the investigation of fraud in the sale of goods via the Internet, the participation of a specialist in the SRD and other procedural actions is most common during: search, review of documents, interrogation, temporary access to things and documents, appointment of examinations.

Key words: *special knowledge, fraud, criminal offenses, investigation, specialist, investigative (search) actions, examination, purchase and sale of goods via the Internet.*

Вступ. Процес розслідування кримінальних правопорушень може характеризуватися проведенням різноманітних процесуальних дій. Деякі з них спрямовані на вилучення та перевірку певної доказової інформації. Під час їх проведення в уповноважених осіб (слідчого, дізнавача, прокурора) може виникнути потреба у з'ясуванні окремих обставин, які викликають необхідність у наявності спеціальних знань. Так, вчинення шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет в Україні характеризується багатьма аспектами, які вимагають володіння вказаними знаннями. Іноді без них взагалі неможливо довести вину шахрая. Адже специфічні спосіб та умови вчинення кримінального правопорушення (мережа Інтернет), характерна слідова картина для даної категорії проваджень (ідеальні та віртуальні докази) зумовлюють необхідність залучення фахівців з різних галузей науки для максимально ефективного вилучення доказової інформації. З огляду на вказане дослідження означеного питання є досить актуальним.

Окремі аспекти використання спеціальних знань досліджувались в роботах таких науковців, як О.Я. Баєв, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, Р.С. Белкін, О.І. Возгрін, А.Ф. Волобуєв, І.Ф. Герасимов, В.А. Журавель, Г.Г. Зуйков, П.П. Іщенко, І.П. Козаченко, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, В.О. Образцов, І.В. Пирог, М.В. Салтєвський, М.О. Селіванов, Р.Л. Степанюк, В.В. Тіщенко, К.О. Чаплинський, С.С. Чернявський, В.В. Циркаль, В.Ю. Шепітько, М.Г. Щербаковський, Б.В. Щур, М.П. Яблоков та інші. Але в їх роботах не було комплексно досліджено проблематику використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет. Своєю чергою в досліджуваній категорії кримінальних проваджень є певна специфіка, яка потребує дослідження.



Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет.

Результати дослідження. Стосовно визначення спеціальних знань одразу зазначимо, що вчені по-різному характеризують цю категорію. Так, наприклад, Є.І. Зуєв визначає, що спеціальними є професійні знання, що відповідають сучасному рівню розвитку пізнання (виключаючи галузі процесуального та матеріального права) у науці, техніці, мистецтві або ремеслі, використання яких у боротьбі зі злочинністю сприяє виявленню доказової та оперативно-розшукової інформації, а також які сприяють розробці технічних засобів і тактичних прийомів виявлення і фіксації слідів або інших ознак злочинних діянь [4, с. 72].

Доречною нам здається позиція Д.В. Пашнєва, який акцентує увагу на тому, що форми використання спеціальних знань можуть бути диференційовані на обов'язкове і факультативне залучення їх під час проведення процесуальних дій. Крім того, як зазначає автор, процесуальні форми використання спеціальних знань поділяються за характером дій, під час проведення яких вони застосовуються, на ті, що використовуються при проведенні слідчих та інших процесуальних дій. Непроцесуальні форми застосування спеціальних знань можуть бути розділені за ознаками сфери використання і суб'єкта їх застосування [11, с. 89]. Тобто науковець розділяє форми використання спеціальних знань на окремі категорії: процесуальні та непроцесуальні.

Своєю чергою П.П. Іщенко формулює поняття досліджуваної наукової категорії як будь-які професійні знання, які можуть сприяти виявленню, фіксації та вилученню доказів. Вчений здійснив аналіз норм кримінально-процесуального законодавства, яке обмежує коло використання спеціальних знань виявленням, фіксацією та вилученням доказів, і зробив відповідний висновок [6, с. 8]. На думку В.О. Образцова, який не здійснює прив'язку до процесуальної чи непроцесуальної форми, спеціальні знання та навички обізнаних осіб використовуються шляхом: 1) залучення для участі у процесуальних та інших діях; 2) проведення судових експертиз; 3) проведення документальних ревізій, перевірок, обстежень; 4) одержання довідок та консультацій; 5) витребування та використання документів, що складаються обізнаними особами у процесі службової діяльності; 6) допиту обізнаних осіб як свідків або експертів (щодо проведеної ними експертизи) [9, с. 380]. Це твердження ми вважаємо найбільш влучним з огляду і на специфіку нашого дослідження. Адже під час розслідування шахрайств при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет спеціальні знання можуть використовуватись в означених формах.

На нашу думку, найбільш вдало характеризує сутність спеціальних знань визначення В.К. Лисиченка та В.В. Циркаля, які досліджувану категорію характеризують як незагальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст чи експерт з метою допомоги слідчому чи суду у з'ясуванні обставин справи або надання висновків з питань, для вирішення яких потрібне їх використання [10, с. 22].

Спеціальні знання в кримінальному провадженні можуть використовуватись по-різному. Зокрема, Г.Г. Зуйков визначає такі їх самостійні форми:

а) безпосереднє застосування спеціальних знань у науці, техніці, мистецтві і ремеслі самим суддею;

б) призначення експертиз;

в) призначення ревізій;

г) знання, які властиві різним видам професійної діяльності, за винятком знань, що є професійними для слідчого і судді та використовуються під час розслідування злочинів і розгляду кримінальних справ у суді з метою сприяння встановленню істини в справі у випадках, формах і порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством;

д) участь фахівця в судових діях [6, с. 116].

Своєю чергою Г.С. Бідняк, досліджуючи питання щодо використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств, зробила умовивід, що форми їх застосування цілком



залежать від видів шахрайства. Авторка наголошує, що для сучасних шахраїв характерним є використання як традиційних прийомів, пристосованих до нових соціальних умов, так і нових, раніше невідомих. Так, залежно від способу вчинення шахрайства доцільними є такі форми використання спеціальних знань: призначення судових експертиз; довідково-консультативна діяльність; ревізії та перевірка за обліками; залучення спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій; допит експерта; присутність слідчого під час проведення експертизи [1, с. 86].

Отже, у працівників правоохоронних органів, які уповноважені розслідувати шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет, є можливість використання різних форм спеціальних знань. Серед основних форм використання спеціальних знань ми вирішили виокремити наступні: а) безпосереднє використання уповноваженою особою спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; б) призначення судових експертиз; в) залучення спеціаліста до проведення окремих процесуальних дій.

Для вчинення кримінальних правопорушень досліджуваної категорії шахраї активно використовують здобутки новітніх технологій, які зумовлюють утворення відповідних слідів (електронних). До засобів учинення досліджуваних протиправних діянь окрема група науковців (А.Ф. Волобуєв, В.О. Малярова, Р.Л. Степанюк) відносить: мережу та засоби стільникового зв'язку, глобальну світову телекомунікаційну мережу Інтернет, засоби комп'ютерної техніки, зокрема спеціальне програмне забезпечення, програми-віруси, програми-шкідники, периферійне обладнання (принтер, CD-ROM-накопичувач, стример), а також носії комп'ютерної інформації («флешки», диски) та засоби телефонного зв'язку. Окрім того, для вчинення шахрайств за допомогою пластикових кредитних карток злочинці можуть користуватися, відповідно, банкоматами, спеціально виготовленими пристроями для зчитування інформації з чужих карток, електронними терміналами, імпрінтерами й декодерами. Усі ці об'єкти можуть бути носіями тієї чи іншої інформації, яка має значення у кримінальному провадженні [8, с. 162].

Щодо залучення спеціаліста, наприклад, П.П. Іщенко вказує, що вказані особи залучаються до участі в слідчих (розшукових) діях у разі:

- 1) відсутності спеціальних знань і навичок у слідчого;
- 2) недостатнього оволодіння слідчим прийомами і засобами швидкого і доброякісного виконання тієї чи іншої роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок;
- 3) необхідності з етичних чи тактичних точок зору доручити здійснення визначених дій саме спеціалістові;
- 4) одночасного застосування ряду НТЗ;
- 5) необхідності виконати великий обсяг роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок [6, с. 12].

З огляду на більшість наукових поглядів та дослідження судово-слідчої практики ми підтримуємо позицію, що першорядною, найбільш важливою та складною формою використання спеціальних знань є участь спеціаліста у проведенні СРД. Це пояснюється тим, що в цьому разі діяльність спеціаліста спрямована на пошук (сприяння в пошуку) речових доказів (слідів, предметів і об'єктів) – джерел інформації про скоєний злочин, наявність яких є базисом у відтворенні слідчим обставин злочинної події й побудові алгоритму дій, спрямованих на розкриття та розслідування злочину. Крім того, саме від результативності слідчої дії залежить необхідність реалізації інформаційно-доказового потенціалу виявлених речових доказів за допомогою проведення експертних досліджень [2, с. 34].

Аналіз матеріалів опитування респондентів, які мали відношення до розслідування шахрайств при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет, участь спеціаліста в проведенні СРД та інших процесуальних дій є найбільш поширеною під час проведення: обшуку (41%), огляду документів (36%), допиту (28%), тимчасового доступу до речей та документів (19%), призначення експертиз (89%) тощо.



Свою чергою Т.О. Калюга на основі аналізу судово-слідчої практики зробила висновок, що під час проведення обшуків допомога спеціаліста може полягати у: застосуванні пошукових приладів; застосуванні фото-, відео- зйомки; наданні консультацій з питань визначення правильного переліку документів, які підлягають вилученню, їх кількості та місць їх зберігання; наданні порад щодо вилучення виявлених предметів і документів і порядку поводження з ними; наданні порад щодо правильного транспортування речових доказів тощо [7, с. 186].

Слід зазначити, що, наприклад, огляд вебсторінки, на якій розміщено повідомлення про товари, які особа пропонує купити, з проведенням подальшого експертного дослідження у сфері телекомунікації, по-перше, надає змогу вивчити зміст інформації стосовно діяльності шахраїв та характеру пропонованої продукції; по-друге, зафіксувати IP-адресу комп'ютерного обладнання, з якого здійснювалось управління вебсайтом; по-третє, визначити Інтернет-провайдера, який надавав доступ до вебсайту.

Так, у грудні 2015 року гр. Д., переслідуючи мету нетрудового збагачення за рахунок шахрайських дій з використанням електронно-обчислювальної техніки, за попередньою змогою з гр. Ж., маючи намір незаконно збагатитися, вирішив вчиняти протиправні дії відносно необмеженого кола користувачів вебресурсу «www.olx.ua», а саме пропонувати для продажу товар, якого в дійсності у нього не було, за умови попередньої оплати його вартості на картковий рахунок. З метою досягнення своєї злочинної мети та переслідуючи ціль конспірації своєї протиправної діяльності, гр. Д. вирішив вчиняти такого роду кримінальні правопорушення наступним чином: вмовив свого знайомого гр. І. відкрити банківський рахунок та передати йому платіжну картку ПАТ «Укрсиббанк», яку в подальшому планував разом з гр. Ж. використати для отримання грошових коштів, здобутих в результаті вчинення шахрайських дій; підключення до інформаційної мережі загального доступу «Інтернет» здійснювати через безпроводний маршрутизатор, послуги якого надавалися провайдером ТОВ «ІСП Шторм», тобто з квартири, в якій проживав разом з матір'ю. Після цього гр. Д. вчинив ряд протиправних дій (25 епізодів). Зокрема, використовуючи підключення до інформаційної Мережі загального доступу Інтернет через безпроводний маршрутизатор, розмістив на вебресурсі «olx.ua» оголошення про продаж мікрохвильової печі. Вказане оголошення зацікавило гр. Є., який виявив бажання придбати вказаний товар. У результаті телефонної розмови між останніми були погоджені наступні умови купівлі-продажу: гр. Є. повинен здійснити предоплату вартості товару, а при його отриманні – повну оплату та витрати по доставці, а продавець своєю чергою відправить товар службою доставки «Нова пошта». Таким чином, гр. Є. здійснив переказ грошових коштів в сумі 600 гривень на банківський рахунок карти ПАТ «Укрсиббанк» гр. Д. Надалі, 02.01.2016 року грошові кошти були зняті готівкою. Після цього правопорушники обіцяний товар замовнику не відправили та грошові кошти не повернули. В ході здійснення досудового розслідування були залучені спеціалісти, які досліджували питання активності сторінки правопорушників на вебресурсі «www.olx.ua» [12].

Слід зазначити, що особливість механізму вчинення шахрайств цього різновиду зумовлює необхідність залучення допомоги спеціаліста у сфері комп'ютерних технологій уже на стадії початкової перевірки інформації про ці кримінальні правопорушення й ухвалення рішення про відкриття кримінального провадження [8, с. 165].

Також ми підтримуємо групу вчених (Є.І. Макаренко, О.В. Негодченко, В.М. Тертишник), які наголошують на тому, що вибір моменту призначення експертизи передбачає врахування таких обставин: своєчасність призначення експертизи; властивості та стан об'єктів експертного дослідження; необхідність та можливість отримання порівняльних зразків; особливості експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик, час проведення та ін.); слідчу ситуацію; наявність або відсутність необхідних матеріалів для призначення експертизи [, с. 25]. Тобто, призначаючи експертизу у справах щодо шахрайств при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет, уповноважена особа повинна враховувати вказані обставини та вирішити, чи достатньо у його розпорядженні матеріалів для повноцінного експертного дослідження.



Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет є важливим аспектом на початковому етапі кримінального провадження. Серед основних форм використання спеціальних знань виокремлено наступні: а) безпосереднє використання уповноваженою особою спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; б) призначення судових експертиз; в) залучення спеціаліста до проведення окремих процесуальних дій. Залучення відповідних спеціалістів для проведення окремих слідчих (розшукових) дій забезпечує максимальну ефективність їх проведення. Зокрема, огляд вебсторінки, на якій розміщено повідомлення про товари, які особа пропонує купити, з проведенням подальшого експертного дослідження у сфері телекомунікації, по-перше, надає змогу вивчити зміст інформації стосовно діяльності шахраїв та характеру пропонованої продукції; по-друге, зафіксувати IP-адресу комп'ютерного обладнання, з якого здійснювалось управління вебсайтом; по-третє, визначити Інтернет-провайдера, який надавав доступ до вебсайту.

Список використаних джерел:

1. Бідняк Г.С. Використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : дис. ... к-та юр. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2018. 254 с.
2. Волобуєва О.О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин : дис. ... к-та юр. наук : 12.00.09 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2006. 236 с.
3. Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Експертизи на досудовому слідстві : навчальний посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. 204 с.
4. Зуев Е.И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел. *Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений* : Труды Академии МВД СССР. 1985. С. 65–78.
5. Зуйков Г. Г. Общие вопросы использования специальных познаний в процессе предварительного расследования. *Криминалистическая экспертиза*. 1996. Вып. 1. С. 116.
6. Ищенко П. П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). Москва : Юридическая литература, 1990. 158 с.
7. Калюга Т.О. Розслідування шахрайства у сфері надання туристичних послуг : дис. ... к-та юр. наук : 12.00.09 / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ, 2019. 264 с.
8. Криміналістика : підручник, у 2 томах (т. 2) / За загальною редакцією А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2018. 312 с.
9. Криміналістика : учебник / Под ред. В.А. Образцова. Москва : Юрист, 1999. 733 с.
10. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике. Київ, 1987. 45 с.
11. Пашнев Д.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій : дис. ... к-та юр. наук : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2007. 228 с.
12. Справа № 398/3560/17. Архів Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської обл., 2019 р.

